

УДК 069:7]:373(477-22):[39:323.1]
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.482>

РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Людмила ГЕРУС

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5931-3816>

докторка історичних наук, кандидатка мистецтвознавства,
старша наукова співробітниця, завідувачка відділу,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ludmilagerus@gmail.com

Світовою спільнотою усвідомлено нематеріальну культурну спадщину як самостійний духовний феномен та складову частину людської цивілізації, що має низку найважливіших соціальних функцій. Особливу роль у вирішенні цих завдань виконують практики сільських шкільних музеїв. Незважаючи на тенденції глобалізації постіндустріального суспільства, досі у багатьох українських селах очевидний сталий устрій, збереглося дбайливе ставлення до традицій.

Метою статті є розглянути передумови створення сільських шкільних музеїв, висвітлити напрямки їхньої діяльності, з'ясувати значення історико-краєзнавчої роботи в освітньо-виховній площині, зокрема виявити вплив діяльності шкільних сільських музеїв на усвідомлення молодим поколінням вагомості культурної пам'яті та збереження етнічної ідентичності. *Об'єктом дослідження* є історичні й культурні передумови формування сільських шкільних музеїв, а *предметом* — експозиції та артефакти цих музеїв. *Джерельну базу* складають зібрані авторкою матеріали, які зберігаються в Архіві Інституту народознавства НАН України.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи системності, наукової об'єктивності, що дало змогу здійснити аналіз досліджуваного питання, а також окремих його аспектів.

Ключові слова: етнологія, нематеріальна культурна спадщина, сільський шкільний музей, декоративно-ужиткове мистецтво, експозиція, музейна педагогіка, ідентичність.

Lyudmyla HERUS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5931-3816>

Doctor of Sciences in History,
Candidate of Arts (Ph. D), Head of the Department
of Folk Art,

The Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: ludmilagerus@gmail.com

THE ROLE OF RURAL SCHOOL MUSEUMS IN PRESERVING ETHNIC IDENTITY

Introduction. The world community recognizes intangible cultural heritage as an independent spiritual phenomenon and an integral part of human civilization, which has a number of important social functions. A special role in solving these problems is played by practitioners of rural school museums. Despite the globalization trends of post-industrial society, a stable structure is still evident in many Ukrainian villages, and a careful attitude towards traditions has been preserved.

The purpose of this article is to consider the prerequisites for the creation of rural school museums, to highlight the areas of their activity, to clarify the significance of historical and local history work in the educational sphere, in particular, to identify the impact of the activities of rural school museums on the younger generation's awareness of the importance of cultural memory and the preservation of ethnic identity.

The object of the study is the historical and cultural prerequisites for the formation of rural school museums, and the subject is the expositions and artifacts of these museums. The source base was the materials collected by the author from the archive of the Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine, the historical and cultural background of the formation of the Didushytskyi Museum collection, and *the subject* is the artifacts of this collection. *The source base* consists of materials collected by the author, which are stored in the Archives of the Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine.

Conclusions. In the current situation of the disappearance of traditional cultural objects, the village school and local history museum act as the main translators of ethnocultural heritage. The village school museum is a real custodian of things that characterize the evolutionary development of the area, the uniqueness of local crafts, objects, and preserve the memory of heroes and famous countrymen. Creating conditions favorable for the existence and development of traditions also depends on the implementation of scientific and educational, publishing, propaganda, and exhibition activities.

Keywords: ethnology, intangible cultural heritage, rural school museum, decorative and applied arts, exhibition, museum pedagogy, identity.

Вступ. Світовою спільнотою усвідомлено нематеріальну культурну спадщину як самостійний духовний феномен та складову частину людської цивілізації, що має низку найважливіших соціальних функцій. За визначенням прийнятої 2003 року Генеральною конференцією ЮНЕСКО «Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини», до якої у 2008 році долучилась Україна, нематеріальна культурна спадщина — це «звичай, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини» (Ст. 2) [1]. Нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхньої історії, оточення, взаємодії з природою, і формує у них почуття самобутності й наступності, сприяючи, таким чином, повазі до культурного різноманіття та творчості людини.

Для збереження, а також відродження історичного минулого, важливе місце займає широка популяризація нематеріальної культурної спадщини. Ця тема хоч і не нова, але не втрачає своєї значущості. Кращому та глибшому розумінню важливості охорони та заохочення різноманітності форм культурного самовираження сприяють, зокрема, освітньо-виховні програми та поінформованість громадськості (Ст. 14) [1].

Особливу роль у вирішенні цих завдань виконують практики сільських шкільних музеїв. Незважаючи на тенденції глобалізації постіндустріального суспільства, досі в багатьох українських селах очевидний сталий устрій, збереглося дбайливе ставлення до традицій, є старожили, завдяки яким ці традиції є «живими».

Метою статті є розглянути передумови створення сільських шкільних музеїв, висвітлити напрямки їхньої діяльності, з'ясувати значення історико-краєзнавчої роботи в освітньо-виховній площині, зокрема виявити вплив діяльності шкільних сільських музеїв на усвідомлення молодим поколінням вагомості культурної пам'яті і збереження етнічної ідентичності. *Об'єктом дослідження* є історичні й культурні передумови формування сільських шкільних музеїв, а *предметом* — експозиції та артефакти цих

музеїв. *Джерельну базу* склали матеріали архіву Інституту народознавства НАН України.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи системності, наукової об'єктивності, що дало змогу здійснити аналіз досліджуваного питання, а також окремих його аспектів.

Основна частина. Багато українських сіл, які не втратили своєї самодостатності та самобутності, представляють цінну в етнографічному та фольклорному плані місцевість, де спостерігається збереження архаїчних рис життєвого середовища, наявність зберігачів та носіїв об'єктів нематеріальної культурної спадщини (обрядів, фольклору, народного костюма, старовинних технологій виготовлення речей, їжі тощо). Ці обставини завдяки ініціативі та професійним якостям вчителів-ентузіастів і є основною причиною заснування у сільських школах музеїв, зокрема сформування музейних експозицій, що відкривають світ культури та побуту окремого села [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Зазвичай експозиція сільських шкільних музеїв розташовується в одній-трьох кімнатах, подекуди з тенденцією до розширення. В експозиції, як правило, представлено історію села пам'ятками та документами різних періодів: трипільської культури, черняхівської та давньоруської культур, I та II світових воєн, радянських часів (колективне господарство, освіта, медицина, культура), сучасності.

Значним є акцент на етнографічних особливостях. Часто окреме місце займає інтер'єр давньої сільської хати: піч, мисник, стіл, лавка, скриня та інші домаш-

Іл. 1. Бистричі. Піч (макет). Народний музей історії села Бистричі. Бистрицька ЗОШ I—III ступенів, с. Бистричі Рівненського р-ну Рівненської обл. 2010 р. Фото Людмили Герус.

Іл. 2. Посуд. Музей с. Карлова Прутівської ЗОШ І—ІІІ ступенів імені Володимира Самійленка (тепер Прутівський ліцей імені Володимира Самійленка), с. Прутівка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р. Фото Людмили Герус.

Іл. 4. Фрагмент внутрішнього облаштування хати. Музей с. Карлова Прутівської ЗОШ І—ІІІ ступенів імені Володимира Самійленка (тепер Прутівський ліцей імені Володимира Самійленка), с. Прутівка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р. Фото Людмили Герус.

Іл. 3. Народний одяг. Історико-краєзнавчий музей Глушківського НВК, с. Глушків Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 2016 р. Фото Людмили Герус.

ні речі, а також ікони, фотографії в обрамленні вишитих рушників (іл. 1). Широко експонується глиняний посуд: миски, тарілки, горщики, глечики черпаки, друшляки та ін. (іл. 2).

У цих музеях можна побачити чоловічий та жіночий одяг кінця ХІХ—початку ХХ століття (іл. 3).

Різноманітно представлені ремісничі знаряддя, часто ткацького ремесла: тіпалка, дергівка, чесалка, мотовило, снувалка, веретено, ткацький верстат, а також зразки волокна, пряжі, ниток та виробів з них лавники, рушники, тканина для сорочок (іл. 4).

У сільських шкільних музеях зібрані предмети та пристрої, необхідні для обробки ґрунту, вирощування та збору врожаю сільськогосподарських куль-

Іл. 5. Жорна. Кімната хліба Музею історії села Погорілівка. Погорілівської ЗОШ І—ІІІ ступенів, с. Погорілівка Чернівецького р-ну Чернівецької обл. 2008 р. Фото Людмили Герус.

тур, зокрема злакових — плуг, борона, серп, коса, вила тощо; для перемелювання зерна в борошно — ступа, жорна тощо; для приготування хліба — корито для опари та тіста, форми для випікання хліба (іл. 5, 6).

Нерідко у сільських шкільних музеях трапляються різні види повсякденного та обрядового хліба. До репрезентативних експонатів належать різного виду

хлібні вироби: калачі, «паска», «пташки», «хрести», «коровай» та ін. (іл. 7).

Обрядове вживання злакових культур візуалізують атрибути: дідух — сніп з жита або пшениці, заготовлений в пору збору врожаю, який застосовується на різдвяні свята; вінок з колосків, що символізує завершення жнив.

Не секрет, що багато хто з нинішнього молодого покоління не знає призначення більшості предметів селянського побуту, які, як у кращому випадку трапляється, досі зберігаються на горищах сільських хат. Потрапивши до музею, ці речі розташовуються у влаштованих куточках селянського побуту, таким чином, як раніше вони стояли у хатах. За допомогою отриманої інформації у дитячій свідомості встановлюється низка старовинних повсякденних занять чи свят (іл. 1).

Сільські шкільні музеї є центром історико-краєзнавчої роботи у школі та селі. Ґрунтуючись на експозиціях цих музеїв, у школі читаються спецкурси: «Історія рідного краю», «Українознавство», «Музейна справа», а також організована робота туристично-краєзнавчого та музеєзнавчого гуртків. Наявність у школі старовинних предметів стимулюють учнівські дослідження історії села, систематичне за сприяння сільських жителів поповнення експозиції Музею новими пам'ятками [8].

Учні готують тексти екскурсій для музеїв та проводять екскурсії. Також на основі музейної експозиції та зібраної під час опитування родичів та мешканців села усної інформації школярі виконують науководослідні роботи і захищають їх на різноманітних локальних та всеукраїнських конкурсах. Найактивніші учні беруть участь у науково-практичних конференціях у місцевих навчальних закладах [9].

Експонати музеїв як наочні приклади, використовуються у роботі літературно-драматичних, фольклорно-етнографічних, вокальних студій, танцювальних ансамблів.

Важливою складовою музейної педагогіки є безпосереднє спілкування учнів із старожилами, які із задоволенням приходять на зустрічі, беруть участь у святах.

Таким чином, можна вивести основні напрямки музейної педагогіки:

- ознайомлення з історією та культурою минулого безпосередньо через предметно-речовий світ;

Іл. 6. Ступа. Музей Верхньоворітської ЗОШ I—III ступенів, с. Верхні Ворота Мукачівського р-ну Закарпатської обл. 2009 р. Фото Людмили Герус.

Іл. 7. Обрядовий хліб. Кімната хліба Музею історії села Погорілівка. Погорілівської ЗОШ I—III ступенів, с. Погорілівка Чернівецького р-ну Чернівецької обл. 2008 р. Фото Людмили Герус.

- проведення учнями спеціальних досліджень, інтерв'ю зі старожилами, виконання описів технології виготовлення старовинних предметів, рецептів приготування традиційних страв, замальовування їхнього зовнішнього вигляду;

• актуалізація результатів дослідження старовини, що передбачає здійснення учнями реконструкцій, реплік, а також участь дітей у театральних-сценічних заходах, у яких розігруються обряди, сюжети з минулого села тощо.

Досвід сільських шкільних музеїв з точки зору збереження культурної спадщини демонструє ґрунтовні результати і неодмінно заслуговує на ширше впровадження в педагогічну практику. Давні традиції, що дали основу сучасній культурі в її смислових сутностях, можуть і повинні стати ключовими структурними одиницями освітніх програм. Наприклад, розробка методичних матеріалів, що дозволяють виділити репрезентативні етнічні культурні символи та усвідомити єдність їхньої матеріальної та духовної складових. Реалізувати потенціал традиційної культури можна так:

• вивчення об'єктів культурної спадщини в контексті певних історичних періодів її формування з метою визначення найбільш типових та архаїчних зразків, що зумовили утворення етностереотипів, які незмінно зберігаються в умовах соціально-економічних змін, появи запозичень та нашарувань зовнішніх інокультурних впливів;

• створення уявлень про об'єкти культурної спадщини шляхом художньо-творчого перетворення знань, здобутих у процесі ознайомлення з історичними предметами в музеї та в автентичному середовищі;

• засвоєння досвіду індивідуального переживання згодом участі у збереженні історичної міжпоколінної пам'яті, пошуку родового коріння, збирання предметів старовини, фотофіксації, складання описів, організації виставок, театральних-сценічних вистав, видовищних заходів.

Висновки. У нинішній ситуації зникнення об'єктів традиційної культури сільська школа та краєзнавчий музей у ній виступають у ролі основних трансляторів етнокультурної спадщини. Сільський шкільний музей є реальним зберігачем речей, що характеризує еволюційний розвиток місцевості, своєрідність виробів місцевих промислів, предметів, береже пам'ять про героїв та відомих земляків. У ньому формується фонд пам'яток, фотографій, етнографічних відомостей. Важливим моментом є те, що сільський шкільний музей працює переважно в освітньо-виховній площині. У зв'язку з цим перед педагогікою поста-

ють завдання створення умов для досягнення того, щоб у молодого покоління проявилось усвідомлене розуміння цінності культурної спадщини, бажання активної участі у її збереженні.

Нині збереження дорогоцінного фонду традиційних пам'яток у музеї стало, здебільшого, ініціативою місцевих учителів-ентузіастів, які сформували музейні колекції, фольклорні колективи та краєзнавчі спільноти.

У той же час важливо зауважити, що успіх становлення системи моральних орієнтирів, виражених у повазі до рідної мови, до самобутньої культури, полягає у координації спільних зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, громадськості [10, с. 12]. Вироблення умов, сприятливих для існування та розвитку традицій, також залежить від здійснення освітньої, науково-просвітницької, видавничої, пропагандистської, виставкової діяльності. Для запобігання зникненню та руйнуванню культурної спадщини українців, зумовленого частково неефективністю механізмів практичного використання існуючих культурних та творчих ресурсів територій, а також нестачею коштів на реалізацію заходів щодо їхньої охорони, необхідні цільові програми з виявлення, обстеження, експертизи та документування елементів культурної спадщини по усій території України. Важливо також повністю підтримати ентузіастів-подвижників, які представляють культурне ядро суспільства та здатні транслювати етнокультурні цінності та смисли через краєзнавчі музеї та інші заклади культури та освіти.

1. *Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.* URL: <https://ich.unesco.org/en/convention> (дата звернення: 28.02.2026).
2. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Спр. 581б.
3. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Спр. 596б.
4. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Спр. 599а.
5. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 767.
6. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 772.
7. *Архів Інституту народознавства НАН України.* Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 784а.
8. *Зажинки по духовній ниві Погорілівки: відкриття музею. Буковинське віче.* 2004. 19 травня.

9. Шкільний музей історії села Погорілівка — центр краєзнавчої роботи. URL: <https://nadoest.com/shkilenij-muzej-istoriyi-sela-pogorilivka--centr-krayeznavchoy> (дата звернення: 28.02.2026).
10. Герус Л. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід. *Народознавчі зошити*. 2020. № 1 (151). С. 3—14.
- Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. I. Op. 2. Od. coll. 599a [in Ukrainian].
- Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. I. Op. 2. Od. coll. 767 [in Ukrainian].
- Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. I. Op. 2. Od. coll. 772 [in Ukrainian].
- Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. I. Op. 2. Od. coll. 784a [in Ukrainian]. (2004, May 19). Zazhynki on the spiritual field of Pohorilivka: opening of the museum. *Bukovynske Veche* [in Ukrainian].
- School Museum of the History of the Village of Pohorilivka — the Center for Local History*. Retrieved from: <https://nadoest.com/shkilenij-muzej-istoriyi-sela-pogorilivka--centr-krayeznavchoy> (access date: 28.02.2026).
- Herus, L. (2020). Preservation of intangible cultural heritage: Ukrainian experience. *The Ethnology notebooks*, 1, 3—14 [in Ukrainian].

REFERENCES

Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Retrieved from: <https://ich.unesco.org/en/convention> (access date: 28.02.2026).

Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine. F. I. Op. 2. Od. coll. 581 в [in Ukrainian].

Archive of the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine. F. I. Op. 2. Od. coll. 596в [in Ukrainian].

Received: 11.03.2026

Accepted: 20.03.2026

Published: 27.04.2026